

Kurucu Meclis (1961)

27 Mayıs 1960 askeri müdahalesini takiben, yeni bir anayasa yapmak üzere seçimle meydana getirilen Temsilciler Meclisi Ve Milli Birlik Komitesi'nden oluşan Meclis.

27 Mayıs 1960 sabahı Türk Silahlı Kuvvetleri, radyoda yayımladıkları bir bildiri ile yönetime el koymuştur. Herhangi bir direnişle karşılaşmayan darbeciler, devlet erkânını ve pek çok mülki amiri tutuklamışlardır. Millî Birlik Komitesi (MBK) adlı teşekkül tarafından gerçekleştirilen askerî müdahale sonrasında Meclis feshedilmiş, yeni bir anayasanın hazırlanacağı duyurulmuştur. MBK'nin yayımladığı tebliğlerle her türlü siyasi parti yayın ve faaliyetleri yasaklanmış, daha önce alınan gazete kapatma kararları iptal edilmiş, tutuklu gazeteci ve öğrenciler serbest bırakılmış, fakülte ve yüksek okulların öğretime yeniden başlayacağı duyurulmuştur. Ordudaki subayların bir kısmının gerçekleştirdiği müdahale ile on yıllık Demokrat Parti (DP) idaresi son bulmuş ve 16 ay sürecek bir askerî yönetim iktidarı devralmıştır. 38 kişiden oluşan ve Orgeneral Cemal Gürsel'in devlet başkanı olduğu MBK, geniş yetkilere sahip olmuştur. Buna göre geçici bir hükûmet kurulması, yeni bir anayasa ve seçim kanununun hazırlanması kararlaştırılmıştır. Müdahalenin ilk günü bir kurucu meclis oluşturulacağından söz edilmiştir. Bu meclis, toplumun kendi içinden seçilen ve onları doğrudan temsil eden yetkili temsilcilerin "anayasayı kendi elleriyle yapma girişimi" olarak tanımlanmıştır.

12 Haziran 1960'ta Anayasa Komisyonu tarafından 27 maddeden oluşan Geçici Anayasa, MBK tarafından yürürlüğe konulmuştur. Buna göre 1924 Anayasası'nda asgari değişiklikler yapılarak 1960 şartlarına uygun hâle getirilmiş, Anayasa'daki Büyük Millet Meclisinin yerini MBK almıştır. Geçici Anayasa kamuoyuna duyurulduktan iki gün sonra yürürlüğe girmiş, MBK'nin çalışmalarını yapması için Meclis açılmış, MBK yasama görevini üstlenmiş ve bu görevi yapmak üzere ihtisas komisyonları kurulmuştur. 28 Mayıs 1960'ta hükûmet kurulmuş, 30 Mayıs'ta ilk toplantısını yaparak çalışmalarına başlamıştır. Hükûmet programı ancak 11 Temmuz'da açıklanabilmiş, MBK içindeki yönetimde uzun süre kalmak isteyenlerle demokratik koşulların bir an önce sağlanarak seçime gidilmesi gerektiğini düşünenler arasında bir ayrışma olmuş, çok geçmeden kabineden on bakan görevinden alınarak yerlerine siviller arasından seçilen bakanlar atanmıştır. MBK, eylül ayında kabineye verdiği direktifle 1961 yılının sonbaharında yapılacak serbest seçimlerle idarenin sivillere devredilmesini istemiştir. Bu dönemde kabine ile MBK arasında yetki ve sorumluluk ayrımı yapmak oldukça güçtür. Görünüşte parlamenter rejim olmakla birlikte ülke MBK tarafından yönetilmektedir. MBK içindeki görüş ayrılıkları sebebiyle 12 Kasım 1960'ta 14 kişinin tasfiye edilmesiyle ilk dönem sona ermiş ve 2. MBK Hükûmeti dönemi başlamıştır. MBK içindeki radikallerin ayıklanması ile kurucu meclisin oluşturulması sürecine girilmiş ve lider egemenliğine dayalı Komite, bundan sonra görevini bu oluşum içinde sürdürmeyi planlamıştır.

Kurucu meclisin kurulması MBK'de görüşülmüş ve bu konudaki ilk açıklama Cemal Gürsel tarafından eylül ayı ortalarında yapılmıştır. Açıklamada, kasım ayında toplanması planlanan meclisin meslek teşekkülleri, il ve parti temsilcilerinden oluşacağı, fonksiyonunun MBK tarafından tespit edileceği belirtilmiştir. Gerek Anayasa Komisyonu içindeki ihtilaflar gerekse tasarının MBK'de kısaca tartışıldıktan sonra evet-hayır şeklinde oylamaya sunulması endişeye yol açmış, tartışmalar sonunda hukukçuların isteği ve kamuoyunun desteğiyle anayasa tasarısının rahatça tartışılabileceği bir meclis kurulması kararlaştırılmıştır. Şekil ve esaslarını tespit etmek üzere görevlendirilen Ortadoğu Teknik Üniversitesi Rektörü Turhan Feyzioğlu, meclisin oluşum tarzı, görev ve sorumluluklarını tespit edecek bir komisyon oluşturarak çalışmalarına başlamıştır. 21 Kasım 1960'ta tamamlanan tasarı, 43 sayfa 66 sayfadan oluşmaktadır.

Kurucu meclis oluşturulduktan sonra Sıddık Sami Onar başkanlığındaki ilim heyetinin hazırladığı anayasa gözden geçirilecek ve son şeklini alarak referanduma sunulacaktır. Referandum sonunda halk anayasa aleyhinde karar verirse, kurucu meclis dağılacak ve ikinci bir kurucu meclis kurulacaktır. Referandum sonucu olumlu olursa, meclis seçimlere kadar görevine devam edecektir. Kurucu meclis anayasası, bakanlar kurulunca incelenerek kabul edildikten sonra hükümet tasarısı hâlinde MBK'nin tetkikine sunulacaktır. Komite, anayasayı kabul ederse kısa zamanda kurucu meclis kurulacaktır. Bu doğrultuda "Kurucu Meclis Tasarısı" Bakanlar Kurulu tarafından görüşülmeye başlanmış, kuruluş çalışmaları kamuoyunda olumlu karşılanmıştır. Kanun'un tümü üzerindeki görüşmelerde zaman kaybını önlemek için maddelere geçilerek hızla çıkarılması kararlaştırılmıştır.

MBK'deki görüşmelerde 1. maddedeki "ihtilal" ve "hukuk devleti" kelimelerinin çıkarılarak bunların yerine "millî birlik hareketi" ve "meşru iktidarı geçici olarak emanet ettiği" sözlerinin konulması teklif edilmiştir. Buna karşılık Komisyon, "ihtilal" kelimesinin buraya tesadüfen konmadığını, hukuki bir anlam taşıdığını ve nezaketen "inkılap" veya "millî birlik hareketi" ifadesinin kullanılmasının mümkün olamayacağını belirtmiştir. "Meşru ve hukuki" kelimelerinin ise ordunun MBK'ye bu görevi hukuki olarak verdiği için konulduğunu, Meclis 29 Ekim 1961'e kadar çalışacağı için de "geçici" kelimesinin gereksiz olduğunu belirtmiştir. Bazı MBK üyeleri ihtilalin bir zümreye ait olduğunu, ancak 27 Mayıs'ın millî isteklere dayanılarak yapılan millî bir hareket olduğunu dile getirmişlerdir. Görüşmeler gergin bir havada geçmiş, zaman zaman MBK içindeki üst rütbeli subaylar, astları üzerinde etki yapmaya çalışmışlardır. MBK üyelerinin kendi aralarında ayrıldıkları bir diğer konu da Temsilciler Meclisine (TM) verilecek yetkiler hakkındadır. Bir kısmı fazla yetki verilmeyip asıl gücün MBK'de olması gerektiğini söylerken diğerleri bütün yetkiyi elde tutmanın bazı sakıncalar doğurabileceğini iddia etmişlerdir. Diğer yandan TM'ye gençlik teşekkülleri temsilcilerinin katılmasının bazı sakıncalar doğuracağı da ifade edilmiştir. 21. maddedeki "Devlet Başkanının anayasa, seçim ve bütçe dışındaki kanunları bir defaya mahsus olmak üzere Kurucu Meclise göndermesi" hükmü görüşülürken MBK'nin istisnai olarak millî savunmaya ilişkin yeni bir kanun hazırlaması, bu iş kurucu meclise bırakıldığı takdirde çok uzayacağı gerekçesiyle teklif edilmiştir. Kanun, bu meclis açılmadan bir gün öncesine kadar görüşülerek salt çoğunlukla kabul edilmiştir.

Endişe uyandıran diğer bir konu ise TM üyelik seçimlerinde il temsilcilerinin köylerden başlayarak yukarı doğru işlemesinin DP'lilerin lehine bir durum yaratması endişesi olmuştur. CHP'nin 22 bin, DP'nin ise 12 bin ocağı olduğu ve üyeliğe seçilseler de sorun olmayacağı, ayrıca 18. maddenin son fıkrasına konulan bir hükümlerle "...faaliyetleri, yayınları ve davranışları ile 27 Mayıs devrimine kadar anayasa ve insan haklarına aykırı icraat ve siyaseti desteklemekte devam etmiş olanlar, TM'ye üye seçilemezler." denilerek DP'lilerin TM'ye girmeleri engellenmiştir. Kurucu Meclis Anayasası hakkında siyasi partiler, Yargıtay, Danıştay, basın ve üniversite temsilcilerinin görüşleri de alınmıştır. Tasarı, MBK ile Bakanlar Kurulunda aynı anda görüşülmüştür. MBK, Bakanlar Kurulunun önerdiği değişikliklerden memnun olmamış ve bazılarını kabul etmemiştir. Kurucu Meclis ve TM Seçimi Kanunu 10 Aralık 1960'ta MBK'de kabul edilmiş, 13 Aralık'ta 157 sayılı Kanun adıyla yürürlüğe girmiştir. Kurucu Meclis Anayasası üzerinde temsilcilerin kontenjanları dışında pek fazla değişiklik yapılmamış, genel olarak önemli bir anlaşmazlık yaşanmamıştır.

Kurucu Meclis, MBK ile TM'nin bir araya gelmesiyle oluşturulmuştur. Asli görevi halkoyuna sunulacak yeni anayasayı görüşüp kabul etmek ve seçim kanunu yapmaktır. Bu görevi 29 Ekim 1961'de tamamlayarak iktidarı yeni seçilecek TBMM'ye devredecek, bu süre içinde yasama ve yürütme yetkilerini üzerinde toplayacaktır. Ayrıca, bütçe ve kesin hesap kanun tasarılarını ve eklerini görüşme ve kabul etme; barışa, savaşa, yabancı devletlere karşı silahlı kuvvet kullanılmasına ve zorlama tedbirleri alınmasına karar verme, yabancı devletler ve milletlerarası teşekküllerle yapılan antlaşmalarda sözleşme her türlü anlaşmaları ve bakanlar kurulunca ilan edilen sıkıyönetim kararını onaylama yetkileri

vardır. Seçimle gelen bir parlamento ile yaklaşık aynı yetkilere sahip olup üyeleri tarafsız olarak Türk milletinin temsilcisi olacaktır. TM; devlet başkanının kontenjanı, MBK tarafından seçilecek temsilciler, bakanlar kurulu üyeleri, il temsilcileri, siyasi parti temsilcileri, diğer teşekküller ve kurum temsilcileri olmak üzere 272 kişiden oluşmaktadır. Üyelerin dağılımı; devlet başkanı kontenjanı 10, MBK kontenjanı 10, bakanlar kurulu 16, il temsilcileri 75, CHP 49, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi 25, barolar 6, basın 12, Eski Muharıpler Birliği 2, esnaf 6, işçi sendikaları 6, oda temsilcileri 10, öğretmenler 6, tarım 6, üniversite 12, yargı organları 12 ve gençlik 1 kişi şeklindedir. Temsilcilerin 25 yaşını doldurmuş ve en az lise mezunu olması gerekmektedir. Tarım, esnaf ve işçi temsilcilerinin ilkokul mezunu olmaları yeterlidir. Kanun'da gösterilen üyeliği kaybetme şartları dışında hiçbir üye azledilmeyecektir. Üyeler görevleri sırasında oy veya sözlerinden dolayı sorumlu tutulmayacaktır. Serbest meslek sahibi olanlar işlerine devam edebilecekler, kamu kurum ve kuruluşlarında çalışanlar izinli sayılacaklar, yalnız üniversite öğretim üyeleri bu şartın dışında tutulacaklardır. İstifa eden veya üye olmaya engel olan bir suçtan dolayı hüküm giyenlerin üyeliği sona erecektir. TM Seçimi Kanunu'na göre seçilen üyeler, Kanun'un yayınlanmasından sonraki 21. günde TBMM binasında en yaşlı üye başkanlığında, üye tam sayısının salt çoğunluğu ile toplanacaktır. Görüşmeler herkese açık olup *Tutanak Dergisi*'nde yayımlanacaktır. Kanun teklif etme hakkı, bakanlar kurulu ile Kurucu Meclis üyelerine aittir. Teklifin en az bir MBK üyesi ile bir TM üyesinin imzasını taşıması gerekmektedir.

Tasarılar önce TM'de görüşülecek, oradan MBK'ye gidecektir. MBK tasarımı kabul etmez veya üzerinde değişiklik yaparsa TM'ye gönderecektir. Meclis, MBK'den yedişer üyeye oluşturulacak, karma komisyonda madde görüşülecektir. Aynı ayrı oylanarak Meclis ve MBK üyelerinin oylama yüzdelerine göre teklif kabul veya reddedilebilecektir. Kabul edilen kanun, devlet başkanına gönderilecek ve o da bir kereye mahsus olmak üzere kanunu 7 gün içinde Kurucu Meclise gönderebilecektir. Gönderilen kanun, karma komisyon tarafından görüşülecek ve daha önce olduğu gibi meclis soruşturması, sözlü soru ve gensoru müessesesi devam edecektir. Kurucu Meclis aralıksız çalışacak, zorunlu hâllerde çalışmalarına 10 gün ara verebilecektir. Toplantılarda başkanlık, MBK'nin bu amaçla seçeceği üye ile TM Başkanı arasında sırayla yapılacaktır. İlk toplantıya MBK tarafından seçilen bir üye başkanlık edecektir. 1961 yılına ait Bütçe Kanun Tasarısı ile katma bütçeler, MBK ile TM'den seçilecek onar üyeden kurulu bir bütçe komisyonunda incelenerek bu meclisin toplantısında görüşülecektir.

MBK üyesi olan bakanlar dışındaki bakanlar kurulu üyeleri, TM üyeleridir. İl temsilcileri nüfusu 750 bine kadar olan illerden 1 ve bundan sonraki her 500 bin nüfusa 1 temsilci gelecek şekilde hesaplanarak seçilmiştir. TM seçimi yapılırken MBK, yurt içindeki bazı karşıt faaliyetlerden dolayı bir tebliğ yayımlayarak "Muayyen siyasi emellerle hareket eden bazı çevrelerin Kurucu Meclisi daha doğmadan itibardan düşürmek gayretinde olduğunu ve bunun için önlem alınacağını" belirtmiştir. Takip eden günlerde birçok kişi Kurucu Meclisi zedeleyici propaganda gerekçesiyle gözaltına alınmıştır. TM seçimleri bütün yurttan yoğun bir çalışma ile kısa sürede bitirilmiş, MBK'nin Kurucu Meclisin açılışı için hedeflediği zamanda seçimler tamamlanmıştır. Meclisin açılışına iki gün kala çoğunluğu hukukçulardan oluşan üyelerin isimleri açıklanmıştır. Son olarak 6 kişiden oluşan bir heyet, 54 maddelik Kurucu Meclis İktüzüğü Tasarısı'nı açıklamış ve hazırlıklar tamamlanmıştır.

TM'ye seçilen 272 kişiye ek olarak görev süresi içinde ölenlerin yerine yeni üyelerin seçilmesi ile toplam 279 kişi görev yapmıştır. Meclis üyelerinin öğrenim durumlarına göre dağılımına bakıldığında 202 üniversite, 19 Harp Akademisi, 7 Harp Okulu, 8 Yüksek Ziraat Enstitüsü, 9 Yüksek Öğretmen Okulu, 16 lise, 2 Öğretmen Okulu, 1 Köy Enstitüsü, 1 İmam Hatip Okulu, 2 ilkokul, 1 Deniz Ticaret Okulu, 1 Dışçı Okulu, 4 Eczacılık Okulu, 8 İktisat ve Ticaret Okulu mezunu olduğu görülmektedir. Kurucu Meclis döneminde üyelerin eğitim durumları önceki meclislere nazaran hayli yükselmiştir.

Örneğin 1. TBMM Dönemi'nde %42, 2. Dönem'de %65 olan yükseköğretim düzeyi, bu dönemde %81 olmuştur. Üniversite eğitimi görenlerin alanları hukuk (120), siyasal bilgiler (35), edebiyat (8), tıp (15), orman (3), veteriner (3), mühendis (15), matematik (1), Harp Okulu (7), Harp Akademisi (19), ziraat (8) şeklindedir. Meclis üyelerinden 23'ü yurt dışında eğitim görmüştür. Başta Fransızca (182) olmak üzere İngilizce (92), Almanca (60), İtalyanca (11), Arapça (8), Rumca (3), İspanyolca (2), Rusça (2), Bulgarca (1), Korece (1), Rusça (1) ve Sırpça (1) bilmektedirler. Mesleki dağılıma göre ise ilk sırayı 112 kişi ile hukukçular alırken bunu eğitimci (42), asker (25), maliyeci (25), iktisatçı (22), basın mensubu (20), idareci (15), yüksek mühendis (13), tarım (9), ticaret (5), diplomat (5), doktor (59), eczacı (4), ormancı, seramikçi ve veteriner izlemektedir. Daha önceki TBMM'lerde bürokrasi ağırlıklı bir mesleki profil gözlenmekteyken bu dönemde serbest meslek oranında artış olup bu da toplumun çeşitli katmanlarının seslerini duyurabilmesi açısından olumlu bir gelişmedir. Üyelerin yaşa göre dağılımında en yaşlı üye 82 yaşındaki Yusuf Kemal Tengirşenk, en genç üye ise gençlik temsilcisi 23 yaşındaki Hüseyin Onur'dur. Meclisin %26'sı 23-40 yaş arasında bulunurken %52'si 40-55 yaş arasındadır. Kurucu Meclis ilk TBMM'ye göre daha yaşlı, 7. Dönem TBMM'ye göre ise daha genç bir meclistir. Daha önce milletvekilliği yapmış 36 üye bulunmakta olup 4 kadın üye ile önceki meclislerden daha az kadın üyeye sahiptir. Mecliste CHP'den 222, CKMP'den 25 üye bulunurken 25 bağımsız üye yer almıştır. TM'nin oluşturulmasında demokratik bir yol izlenmeye çalışılmışsa da sayı konusunda gösterilen titizlik, görüşmeler üzerinde gösterilmemiş ve Meclisin büyük çoğunluğu (yaklaşık %80'i) CHP'lilerden seçilmiştir. Bunun kimilerince demokratik olmadığı dile getirilmeye çalışılsa da Kurucu Mecliste "27 Mayıs ruhu" hâkim kılınmaya çalışıldığından DP'ye duyulan öfke, Meclisteki CHP çoğunluğunun doğal karşılanmasına sebep olmuştur.

Yüksek Seçim Kurulu tarafından üç üyenin temsilciliği iptal edilmiş, üç temsilci de açılış törenine katılamamıştır. Kurucu Meclis, 6 Ocak 1961'de Cemal Gürsel'in açılış konuşması ile görevine başlamış, ardından sırasıyla üyeler yemin etmiştir. İsmet İnönü'nün yemini sırasında kendisine büyük tezahürat yapılmıştır. Kurucu Meclisin açılışı Ankara ve İstanbul'da törenlerle kutlanmış, Anıtkabir ziyaret edilmiş, Atatürk anıtlarına çelenkler konulmuş ve saat 12'den itibaren resmî daire ve okullar tatil edilmiştir. Meclisin ilk toplantısında başkanlık divanı seçimleri yapılmış, başkanlığa Kâzım Orbay seçilmiştir. Daha sonra Anayasa Komisyonu ile Seçim Kanunu Komisyonunun üyeleri seçilmiştir. Takiben Bütçe Komisyonu ve diğer komisyonlar belirlenmiştir. Üyelerin görev dağılımı yapıldıktan sonra komisyonlar çalışmaya başlamış, anayasanın hazırlanması, seçim kanunu ve 1961 yılına ait bütçesinin hazırlanması üç önemli görev olarak belirlenmiştir.

Kurucu Meclis üyelerine dokuz aylık dönemde yasama görevini üstlenecek yürütmeyi denetleme görevi verilmiştir. Bu asli görevlerinin dışında Meclis kulislerinde üç önemli konu üzerinde durulmuştur. Bunlar üniversitelerden atılan 147 profesörün yeniden göreve alınmaları, ordudan atılan subayların (EMİNSU) orduya dönmeleri ve Doğu'dan sürülen 55 ağanın yerlerine iadesi için gerekli çalışmaların yapılmasıdır. TM üyeleri MBK'nin anılan kararlarını tasvip etmemiş, ancak bu konuda yapılan çalışmalar MBK'yi ikna edememiştir. TM oluşturulurken DP'lilerin katılımının önlenmesi, CKMP'nin henüz çok güçlü olmaması, diğer partilerin teşkilatlarını 15 ilde tamamlamamış olmaları sebebiyle Meclise alınmaması, TM'de CHP çoğunluğuna yol açmış ve bu durum TM'nin partiler üstü bir konumda olmasını engellemiştir.

Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun, 190 madde ve 10 bölümden oluşmakta olup mart ayı başlarında kanun görüşmelerine başlanmıştır. Üzerinde en çok tartışılan konular seçmen yaşının 18'e indirilmesi, subay ve astsubaylara oy hakkı tanınması ve seçimde hangi sistemin kullanılacağıdır. TM'de yapılan tartışmalarda 18 yaş kabul edilmesine rağmen MBK'ye gönderilen madde, "21 yaşın askere gidip dönme yaşı olması, kırsal kesimde yaşayanların o yaşta babalarının tesirinde kalmaları, eğitim görenlerin lise düzeyinde olmaları ve siyasi işlere dâhil

olmalarının tehlikeli olması" gerekçesiyle değiştirilmiştir. Seçim Kanunu'nun 7. maddesinde "oy kullanmayan kimseler" erler, onbaşılar ve kıta çavuşları olarak sıralanmış ve subay ve astsubaylar bu sınırlamanın dışında tutularak oy kullanmalarına imkân verilmiş ve ilk kez Seçim Kanunu'nda bu konuda bir değişiklik yapılmıştır. Daha önce olduğu gibi baş komiserler, komiserler, komiser muavinleri ve polislerle jandarma astsubayları ve jandarma erleri, onbaşıları ve çavuşları yine oy kullanamayacaklar, fakat yenilik olarak emniyet müdür ve amirleri, idari cihaz içinde bir kademedede yer aldıkları için ve bu konuda durumlarının vali ve kaymakamlardan farklı olmadığı göz önünde tutularak oy kullanabileceklerdir. Seçim Kanunu görüşmelerinde en çok tartışılan diğer bir konu da hangi seçim sisteminin kabul edileceği üzerinde olmuş ve uzun tartışmalardan sonra D'Hondt sistemi olarak adlandırılan nispi temsil sistemi kabul edilmiştir. Daha önce uygulanan salt çoğunluk sisteminde daha fazla oy alan partinin aldığı oy oranından daha yüksek bir oranda temsili, muhalefet partilerinin aleyhine olduğu için nispi temsil sistemi ile çoğunluk sisteminin mahzurlarının önleneyeceği, millî iradenin yansıtılacağı, hiçbir parti ezici çoğunluk sağlamayacağı için Meclisin gerçek anlamda çok partili olacağı dile getirilmiştir. Bunların dışında "Briand" ve "dar bölge" sistemleri önerilmiştir. Ancak bunlar da ihtiyaçlara cevap verecek düzeyde olmadığı için nispi temsile en yakın sistem olan D'Hondt kabul görmüştür. Buna göre bir seçim çevresinde her partinin aldığı oy 1'den başlayarak gerektiği kadar sayıya bölünür, çıkan sonuçlar sıralanır ve sonuçlar önce bire sonra ikiye bölünür. Yeterli oy alamayan parti milletvekili çıkaramaz. Bu sistemde blok liste yöntemi kullanılır. Parti yoklama yoluyla veya merkezden listeleri hazırlar ve her parti, o çevrede ne kadar milletvekilliği hakkı almışsa baştan sırayla o kadar isim milletvekili olur. Seçim Kanunu görüşmelerinde anılan üç konudan başka seçmen kütüklerinin geçici olması, geçersiz oyların yakılması, propaganda sınırları, teferruatlı ceza hükümlerinin konması, yeni kurulan partilere 20 ilde teşkilat kurma zorunluluğunun getirilmesi, dil ve terim birliğinin olmayışı vb. konular tartışılmıştır. Komisyondaki CHP çoğunluğu Seçim Kanunu'nun genel yapısına hâkim olmuş, zaman darlığı mevcut hükümlerle yetinilmesi gerektiğine gerekçe olarak gösterilmiştir. Anayasanın halkoyuna sunulmasında kanun ilk kez kullanılmış, görülen aksaklıkların seçimlerde tekrarlanmaması amacıyla yeni düzenlemeler yapılmıştır. Kanun'un kabulüyle hızla anayasa görüşmelerine geçilmiş, anayasanın oylanmasına yönelik çalışmalar başlatılmıştır.

Kurucu Meclisin bir görevi de 1961 yılına ait bütçeyi hazırlamaktır. Bütçe görüşmeleri 20 Şubat 1961'de başlamıştır. Bütçenin en çok eleştiri aldığı konular, komisyonun devletin kaç milyara ihtiyacı olduğunu tespit etmemesi, bütçenin geçen on yılın masraf tabloları, enflasyonist mekanizması ve eski kadroları üzerine aynı zihniyetle inşa edildiği, memur maaş zammının bütçeye yeni masraflar getirdiği, arazi vergilerinin %17 oranında artırılmasının çiftçinin ödeme gücünü aştığı, Millî Savunma Bakanlığı dışındaki diğer bakanlıkların bütçelerinin çok az olduğu, zaman darlığından isabetsiz bir bütçe tahmini yapıldığı, düşük dereceli memurlara yapılan zam yetmezken yüksek dereceli memurların maaşlarının çok fazla arttığı, bazı vergilerin yükseltilip diğer taraftan memurlara zam verilmesinin toplum psikolojisi yönünden tehlikeli olacağı, bütçenin yatırım tutarının toplamın %31,5'ini teşkil etmesi karşısında yatırımların yüzde kaçının devam ettiğinin bildirilmediği, iç ve dış borçların eksiksiz bir tablosunun verilmediği şeklindedir. Diğer yandan bütçenin aldığı olumlu tepkiler ise Millî Eğitim Bakanlığı bütçesinde 10 bin yedek subayın Millî eğitimin hizmetine verilmesi, Hekimliğin Devletleştirilmesi Kanunu, Doğu bölgelerine bütçede 200 milyon liralık bir pay ayrılması ve ilaç fiyatlarında yapılan indirim olmuştur. 21 Şubat'ta başlayan görüşmeler 27 Şubat 1961 tarihinde 1961 yılı bütçesinin kabul edilmesi ile sonuçlanmıştır. Kabul edilen bütçe ile genel olarak ekonomik standartları yükseltmenin yanı sıra, DP döneminde yaşanan kimi aksaklıklar bütçe aracılığıyla düzeltilmeye çalışılmıştır. Sanayi, ziraat, millî eğitim ve din konularında gösterilen hassasiyetin yanı sıra, ordunun ekonomik seviyesini yükseltmeye yönelik çalışmalar da önceki döneme göre belirgin bir artış göstermiştir.

Anayasa görüşmeleri esnasında üzerinde en çok tartışılan konular başta 2. maddedeki milliyetçilik ibaresi olmak üzere din ve vicdan hürriyeti, mülkiyet hakkı, kamulaştırma ve devletleştirme olmuştur. Anayasa çalışmaları planlandığı gibi 27 Mayıs 1961’de sona ermiş ve böylelikle Kurucu Meclis görevini tamamlamıştır.

Anayasa oylaması için referandum tarihi olarak 9 Temmuz 1961 belirlenmiştir. Toplam seçmen sayısı 11.820.321 olup referanduma 10.359.372 kişi katılmış, 6.374.714 kişi evet oyu kullanırken 3.984.558 kişi hayır oyu kullanmıştır. Oylama sonucunda %62 “evet” oyuna karşılık %38 oranında “hayır” oyunun çıkması, askerî idarenin etkinliğine rağmen halkın serbestçe iradesini yansıtmış olduğunu göstermektedir. Anayasa 20 Temmuz 1961’de yürürlüğe girmiş, seçimlerin 15 Ekim’de yapılmasına Kurucu Mecliste oy birliğiyle karar verilmiştir. Kurucu Meclis 4 Eylül 1961 tarihinde 29 Ekim’e kadar tatil edilerek fiilî görevini tamamlamıştır.

Kurucu Meclis, 6 Ocak 1961’den itibaren 4 Eylül’e kadar 241 gün çalışmıştır. Bu süre içinde 110 kez toplanmış, 26 birleşik toplantı yapılmıştır. 110 toplantı 427 saat 7 dakika, birleşik toplantılar 93 saat 7 dakika sürmüştür. Kurucu Meclis başta anayasa olmak üzere iktisadi, kültürel, sosyal ve siyasal alanlarda 102 kanun ve 28 sözleşme ve anlaşma kabul etmiştir. Dilekçe Komisyonuna 7154 müracaat olmuş, 176’sı sonuçlandırılmıştır. Meclise sevk edildiği hâlde kanunlaştırılmayan tasarılar; grev ve toplu sözleşme tasarısı, emekli, dul ve yetim aylıklarının artırılması, kira, sendikalar, İş Kanunu, Basın-Yayın ve Turizm Bakanlığı teşkilatı, Orman Kanunu, Emekli Sandığı Kanunu’nda değişiklik yapılması ve devlet radyolarının bağımsız hâlde getirilmesi ile ilgili olanlardır. Meclise 279 üye katılmış, her üyeye ayda 2600 lira verilmiştir.

Kurucu Meclis, demokratik seçimlerle iş başına gelen meclisten farklı olarak yerel seçimler aracılığıyla seçilen kişilerden oluşmuş, bu da Türkiye’deki seçmenin tümüne nüfuz edecek bir etkiye sahip olamamasına sebep olmuştur. TM’ye üye seçiminde siyasi teşkilatlanmaların rolü büyük olmuş, küçük partilere şans tanınmadığı için CHP’nin Kurucu Meclisteki etkinliği artmıştır. CHP’nin DP iktidarı döneminde hazırladığı *İlk Hedefler Beyannamesi*’nin 1961 Anayasası’nın ruhuna hâkim oluşu bu kanaati güçlendirmektedir. DP döneminde artan iktidar-muhalefet mücadeleleri boyunca yaşanan bölünme, Kurucu Mecliste CHP, CKMP ve bağımsızlar arasında da yaşanmıştır. CHP bu dönemde daha önce kaybettiği gücü kazanacağını düşünürken gerek anayasa oylaması, gerekse ilk seçimlerde aldığı sonuç, beklentisini karşılamamıştır. MBK tarafından oluşturulan Kurucu Meclis temelinde seçimle iş başına gelen Millet Meclisinden büyük bir farklılık göstermemiş, Türkiye’deki yerleşik siyasal zihniyete bir örnek olarak Cumhuriyet tarihindeki yerini almıştır.

Yasemin DOĞANER

KAYNAKÇA

Resmî Yayınlar

“Kurucu Meclis ve Temsilciler Meclisi Kanunu”, **MBK Genel Kurul Toplantısı**, C 4, Ankara 1961.

“Milli Birlik Komitesi Direktifi”, **Resmî Gazete**, 16 Eylül 1960, S.10605.

Kurucu Meclis İç Tüzüğü, Ankara 1961.

Kurucu Meclis Tarafından Sonuçlandırılmayan Tasarı, Teklif ve Tezkerelerin Özeti, TBMM 1961.

Kurucu Meclis Tutanak Dergisi, C 1-3, Ankara 1961.

MBK Genel Kurul Toplantısı, C 1-8, Ankara 1961.

Millî Birlik Komitesi İç Tüzüğü, Ankara 1960.

T.C. Kurucu Meclis Albümü, Ankara 1961.

T.C. Temsilciler Meclisi İç Tüzüğü, Ankara 1961.

Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi, C 1-7, Ankara 1961.

Sürelî Yayınlar

Akşam, 28 Mayıs-13 Haziran 1960,

Cumhuriyet, 28 Mayıs 1960-10 Temmuz 1961.

Ulus, 28-31 Mayıs 1960.

Telif Eserler

AHMAD, Feroz, **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)**, İstanbul 1995.

ATMACA, Yıldız-Eray GÖÇ, "Türkiye'de 1960 ve 1980 Kurucu Meclisleri: Demokratik Nitelikleri Bağlamında Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme", **OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi**, 16 (28), 2020, s.1524-1540.

AYDEMİR, Şevket Süreyya, **İhtilalin Mantiği**, İstanbul 1993.

DOĞANER, Yasemin, **27 Mayıs İhtilali ve Kurucu Meclis**, H.Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1996.

ERDEMİR, Sebahat, **Millî Birliğe Doğru**, C 1, y.y., 1961.

ERKANLI, Orhan, **Anılar, Sorunlar, Sorumlular**, İstanbul 1972.

FREY, Frederic, **The Turkish Political Elite**, Massachusetts 1965.

GÜNGÖR, Celalettin, **27 Mayıs ve Partileşme Sorunu**, Ankara 1992.

İPEKÇİ, Abdi-Ömer Sami COŞAR, **İhtilalin İçyüzü**, İstanbul 1965.

KİLİ, Suna, **27 Mayıs 1960 Devrimi Kurucu Meclis ve 1961 Anayasası**, İstanbul 1998.

ÖZBUDUN, Ergun, "Türkiye'de Anayasa Yargısının Doğuşu: 1961 Anayasası Üzerindeki Kurucu Meclis Görüşmeleri", **Liberal Düşünce**, Yıl:17, Sayı:68, Güz 2012, s. 5-18.

ÖZTÜRK, Mehmet Utku, **1961 Kurucu Meclisi**, İstanbul 2016.

TUNAYA, Tarık Zafer, **Siyasal Kurumlar ve Anayasa Hukuku**, İstanbul 1980.

WEIKER, Walter, **1960 Türk İhtilali**, çev. Mete Ergin, İstanbul 1967.

29/03/2025 tarihinde <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/kurucu-meclis-1961/?pdf=6578> adresinden erişilmiştir